

A NÉP, AZ ISTEN ADTA NÉP – ANTI-DEMOKRÁCIA A KÉSEI TUDOR ÉS A KORAI STUART KORBAN (1570-1642)

RIGÓ BALÁZS

JOG
történet

ELTE ÁJK
Jogtörténeti Kutatások

A SZERZŐ:

DR. RIGÓ BALÁZS

ADJUNKTUS

ELTE ÁJK RÓMAI JOGI ÉS
ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGTÖRTÉNETI
TANSZÉK

RIGO.BALAZS@AJK.ELTE.HU

2025. január 6.

Az alábbiakban Cesare Cuttica legutóbbi munkája¹ nyomán tekintjük át, hogy a kortársak képzeletében mit jelentett a demokrácia Angliában a kora újkor első felében. Maga a szó legkorábbi előfordulása Thomas Elyotnál található 1531-ből, aki a "közösség uralmáról" értekezik (*rule of the comminaltie*).² Mivel a demokrácia évszázadokig és a korban is egyértelműen negatív fogalom volt, Arisztotelész alapján a rossz államformák egyike, Cuttica már a címmel is árulkodó művében azt a módszert választotta, hogy úgy írja körül a fogalmat, hogy a demokráciát taglaló és elítélő szerzők vitáit elemzi. Ebben segítségére sietett az a jelenség, hogy a demokráciát mélységesen bíráló politikai nyelvezet, amely a demokráciát nyelvivileg a tiszta és civilizált beszéd elfajulásának, a zaj és a pletyka kakofóniájának tartotta, kulcsfontosságú szerepet töltött be a korban.

Az 1570-es évektől kezdték rendszeresen alkalmazni a demokrácia (*popularity*) kifejezést és fogalmat, kizárólag pejoratív, sőt dehonesztáló értelemben, amely használat az 1640-es évek végéig szinte egyeduralkodó volt. Cuttica könyve főként a politikai szókincsről és eszmékről szól, nem pedig a politikai vagy társadalmi mozgalmakról. Ez korántsem jelenti azt, hogy egyszerűen egy fogalom történetét követi nyomon, sokkal inkább először és részletesen fejt ki, hogy miként vált a nyugat egyik központi fogalma kulcsfontosságú szereplővé a szellemi vitákban, amelyek nemcsak a kora újkor, hanem az azt követő korszakok alakítói is voltak. Angliában az antidemokrácia a világot rendre és káoszra, észszerűsége és esztelensége, alkalmasságra és alkalmatlanságra, királyságra és népi kormányzásra osztotta fel, és elválasztotta a jó politikát a rossz politikától.

A kortárs érvekből kirajzolódik, hogy a demokrácia-kritikák elsősorban a népi kormányzat (*popular government*), mint rendszer ellen irányultak, amely közvetlenül és teljes mértékben hatalommal ruházta fel az irracionális, műveletlen, veszélyes köznepet. A szerző nem győzi nyomtatékosítani, hogy a kora újkor sokkal fontosabb a demokrácia fogalmának és gyakorlatának fejlődése szempontjából, mint azt eddig elismerték. Hiszen a szakirodalom a poliszvilág demokratikus berendezkedése és Thomas Paine írásai, még inkább a 19. századi szerzők, (főként John Stuart Mill, Alexis de Tocqueville stb.) közötti időszakból néhány kora újkori németajkú várost, mint pl. Münster, Genf, az angol polgárháború rövidtávú következményeit és a levellerek megjelenését veszi figyelembe, amikor a demokrácia megjelenéséről értekezik.

Tehát éppen a Cuttica által tárgyalt 1570-1642 közötti időszakot nem, ami jelentős hiányszó egy kutatás részéről.

A kora újkori gondolkodók a demokráciát többnek tekintették, mint a három klasszikus államforma egyikét. A demokráciát a társadalom fennmaradását fenyegető legsúlyosabb veszélynek tekintették és az államot (politika), a háztartást (patriarchátus) és a lelket (erkölcs) érintő betegségeként ábrázolták. A demokratikus államok erőszakkal jöttek létre, nehézkesen voltak kormányozhatók, csak kis, idegen területeken (Athén, Münster, Svájc) működtek, és rövid ideig tartottak. Tehát a politika, a gazdaság és társadalom, a vallás, az erkölcs, a köz- és a magánszféra, végeredményben a világról alkotott teljes kép fordult volna ki a sarkából, amennyiben a sokfejű szörnnyeteg, azaz a sokaság (*many headed multitude*) és nem a nép (*people*) uralkodott volna Angliában.

A kortárs szerzők szemében a kettő között nyilvánvaló különbség mutatkozott. Az antidemokrácia irodalma éles vonalat húzott a sokaság és a nép közé, elítélve, sőt becsmérelve a sokaság és elfogadva a nép uralmát. Elméletileg elismerték az előbbi, de a gyakorlatban meg voltak győződve arról, hogy a demokrácia kormányozhatatlanná teszi az államot. Mindezen túl, a népi kormányzás iránti kora újkori ellenszenv a demokrácia arisztotelészi felfogását tükrözte, miszerint a demokrácia a szegények uralma. A demokráciát olyan államformának tekintették, amelyet a korlátlan szabadság jellemzett, ahol a sokfejű sokaság, a csöcselék demagógok által megvezetve zsarnoki rendszert épít ki. A kora újkori demokráciáról és demokráciaellenességről írni azt jelenti,

hogy a „népet” az adott korszak mércéi szerint kell meghatározni a kutatónak.

Fontos tisztázni, hogy a demokrácia mint a kétkezi munkások (*manual labourers, mechanical populace*) kormánya elleni támadások nem feltétlenül jelentették a nép szuverenitásának célba vételét. A nép szuverenitása legitim alkotóeleme volt az államnak, még a monarchiának is, hiszen Isten mellett a nép a hatalom másik forrása és legitimációja. Ez sem a középkor, sem a kora újkori felfogásban nem jelentette, hogy a népnek, akár elméletben átadták volna a hatalmat, hanem azt, hogy a nép által elfogadott uralkodó Isten kegyelméből uralkodott. Ezzel állították szembe a népi kormányzást, amelyet a legtöbbször elfogadhatatlannak, vagy legjobb esetben is összeegyeztethetetlennek ítélték Anglia politikai struktúrájával és egyházi szervezetével. A nép szuverenitására alapozó elméletek a hatalom eredetéről szóltak, amelyek az isteni jogalapon nyugvó uralkodással álltak ellentétben. A demokrácia azonban már egy jól körül határolt kormányzati berendezkedést jelölt. Ebből következően amikor a kortársak a nép szuverenitása mellett és egyúttal az isteni jogon uralkodó királyok hatalmának eredete ellen érveltek, az nem jelentette a demokratikus kormányzat megteremtésének igényét. A nép olyan kormányzatot is létrehozhatott, amely egyáltalán nem volt demokratikus. A nép szuverenitásának hangsúlyozását tehát a hatalom eredetének és korlátainak elemzésére használták eszközként.

Különbséget kell tenni a demokrácia és a republikanizmus között a tekintetben is, hogy a republikanizmus elitista volt. Míg előbbi a plebejus értékek eszméjére, utóbbi az aktív és érnyes polgárság cicerói elveire

utalt. A sokfejű szörnyeteg tagjai a szenvedélyes, rendetlen és megbízhatatlan férfiak és nők, a minden-ember, akik az észszerű politika összeomlását eredményezik. Ezzel szemben a polgárok politikai közössége, az érnyes családfők közéleti szerepvállalása a római köztársasági érnyeken nyugvó kormányzást hozza el. A demokrácia teljesen ellentétes volt a monarchikus politikával és társadalommal, mivel azt alapjaiban kérdőjelezte meg, míg a republikanizmus összhangban lehetett vele, mert a patrícusok és az arisztokrácia, végeredményben az azonos társadalmi berendezkedés uralmát jelentette.

Ami a vallást illeti, a demokráciát azzal vádolták, hogy a teljes egyenlőséget és az ateizmust segíti elő. Ahogy a pápasághoz, úgy a demokráciához is mélyen pejoratív jelentést tulajdonított az emberek nagy többsége, ahogy a pápaság vallásellenes volt, úgy a demokrácia is legalább részben politikaellenes. Gazdaságilag a szegénységet és a javak szétszórásának politikáját értették alatta, ami a magántulajdon teljes eltörléséhez vezet. A demokráciát azzal vádolták, hogy helyrehozhatatlanul felforgatja nemcsak a politikai testet, hanem a társadalom egész szerkezetét is. Erkölcsileg képmutatónak, ingatagnak, mértéktelennek és irigynek tartották polgárait, intellektuálisan pedig irracionálisnak és faragatlannak. A metafizikai szférában a demokráciákat az isteni és a természeti rend fejtő állításának tekintették.

A kora újkori Angliában a népi kormányzatot különböző jelenségekkel társították, mint például a sokaság populista-demagóg vezetőivel, radikális parlamenti képviselőkkel és esetenként

jogászokkal, továbbá jezsuitákkal, puritánokkal és presbiteriánusokkal, valamint skót egyházhoz tartozókkal és az independentsekkel. A demokrácia elleni álláspontok egyrészt a jó politika, különösen az erős monarchikus kormányzáson alapuló, de néha a köztársasági uralomra is épülő meghatározásán, másrészt a normatív elvek ellenállásán keresztül alakultak ki. Az utóbbiak a nép széles körű részvételén a kormányzásban, a politikai egyenlőségben, a vallási egyenlőségben és a gazdasági kiegyenlítésben alapultak.

A hisztéria meghatározó volt az emberek demokráciával kapcsolatos meggyőződésének alakításában, még akkor is, ha sokan, akik ellene érveltek, a politika populista formáit használták céljaik eléréséhez. Az antidemokratikus nyelvezet abból a feltételezésből indult ki, hogy a politika nem mindenkié, a politikai élet kirekesztő és exkluzív látásmódját feltételezte. A demokráciaellenesség más politikai nyelvekkel élt együtt, amelyek között a vegyes államforma, a republikanizmus és a *common law* is szerepelt. A demokrácia és rokon értelmű formái olyan érvek kifejtésére és viták lefolytatására szolgáltak, amelyek a dialektikus politikai élet érzetét közvetítették. Tehát vagy a fennálló rendet elleneztek, vagy a népi politikai részvétel újonnan kialakuló diskurzusaira reagáltak.

Annak ellenére, hogy a demokrácia egy ország összes lakosának uralmát jelentette, mégis a hozzá nem értő csőcselék uralmát vonta magával, amelynek célja nemcsak a politikai, hanem a társadalmi, patriarchális, gazdasági és egyházi normák eltörlése is volt, amelyek az életet szabályozták. Végeredményben, a korszakon átvélve az anti-demokrácia érvrendszere

a fennálló rend válasza és nyelvezete volt arra, amit a demokrácia felforgató hazai vagy külföldi forrásainak tekintett, valamint válasz azokra a tényleges demokratizálódási törekvésekre, amelyeket a demokrácia az elméletben és a gyakorlatban jelentett.

Az antidemokrácia hozzájárult ahhoz, hogy feltételezések, előítéletek és gondolatok szülessenek a demokráciáról mint kormányzati formáról. Megismertette az embereket a demokratikus elvekkel és gyakorlatokkal, ami bizonyos változásokhoz vezetett a demokrácia saját státuszával és legitimításával kapcsolatban. Az antidemokráciának tehát jelentős szerepe volt a demokrácia mint politikai rendszer kialakulásában.³

Hivatkozások:

- Cuttica, Cesare: Anti-democracy in England 1570-1642. Oxford, OUP, 2022, 282. p.
- Elyot, Thomas: The Boke named The Governour. London, 1531.
- Jelen írás a Jogelmeleti Szemle 2024/4. számában megjelenő recenzió rövidített változata.

Képek elérhetősége:

1. oldal: A feje tetejére fordult világ egy korabeli ballada címlapján. Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/The_World_Turned_Upside_Down Letöltve: 2024. január 3.